

דין נהנה

הבסיס

1. בבא מציעא קא, א-ב

איתמר, היורד לתוך שדה חברו ונטעה שלא ברשות, אמר רב: שמין לו, וידו על התחתונה. ושמאל אמר: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה. אמר רב פפא: ולא פליגי; כאן - בשדה העשויה ליטע, כאן - בשדה שאינה עשויה ליטע. והא דרב לאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר. דההוא דאתא לקמיה דרב, אמר ליה: זיל שום ליה! - אמר ליה: לא בעינא. - אמר ליה: זיל שום ליה, וידו על התחתונה. - אמר ליה: לא בעינא. לסוף חזייה דגדרה וקא מנטר לה. - אמר ליה: גלית אדעתך דניחא לך - זיל שום ליה, וידו על העליונה.

איתמר, היורד לתוך חורבתו של חברו ובנאה שלא ברשותו, ואמר לו: עצי ואבניי אני נוטל, רב נחמן אמר: שומעין לו, רב ששת אמר: אין שומעין לו. מיתיבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: שומעין לו, ובית הלל אומרים: אין שומעין לו. לימא רב נחמן דאמר כבית שמאי? - הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: שומעין לו, דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: שומעין לו, ובית הלל אומרים: אין שומעין לו. מאי הוי עלה? - אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: בבית שומעין לו, בשדה - אין שומעין לו. בשדה מאי טעמא - משום ישוב ארץ ישראל. איכא דאמרי: משום כחשא דארעא. מאי בינייהו? איכא בינייהו חוצה לארץ.

2. רמב"ם גזלה ואבדה י, ד; ז

היורד לתוך שדה חברו שלא ברשות ונטעה אם היתה שדה העשויה ליטע אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו ליטעה ונוטל מבעל השדה, ואם אינה עשויה ליטע שמין לו וידו על התחתונה...

היורד לשדה חברו ברשות אפילו נטע שדה שאינה עשויה ליטע שמין לו וידו על העליונה, שאם היתה ההוצאה יתירה על השבח נוטל ההוצאה ואם השבח יתר על ההוצאה נוטל השבח...

3. רשב"א בבא מציעא דף קא עמוד א, ד"ה עצי

עצי ואבניי אני נוטל. נ"ל דדוקא שקדם ואמר עצי ואבניי אני נוטל קודם שיאמר הלה דמיהם אני נותן, אבל קדם בעל השדה או בעל החצר ואמר ניחא לי במה שעשה מיד קנתה לו חצרו שהרי כשבנה זה או נטע על דעת שיקנה הלה אם ירצה בנה ונטע והרי זה כאלו נתן מטלטלים בחצר חברו ואמר לו לכשתרצה לקנות מטלטלין אלו הרי קנויים לך בכך וכך ואמר הלה תקנה לי חצרי או שגלה בדעתו דניחא ליה דתיקני לו חצרו קנה ואין חברו יכול לחזור בו...

4. אנציקלופדיה תלמודית כרך כג, ערך: יורד לנכסי חברו שלא מדעתו, טור תיח-תכ

זה שבעל הנכסים חייב בתשלומים ליורד אף על פי שירד שלא מדעתו, מצינו כמה טעמים לדבר:

(א) יש ראשונים שנראה מדבריהם שהוא חייב מטעם נהנה, שבאה הנאה לידו, שהרי השביח לו הלה את נכסיו.

(ב) ויש שכתבו שחייב מטעם "משתרשי" - שהרויח לו ממון שהיה צריך להוציא כדי להשביח שבח זה - היינו שהממון שחסך בעל השדה בזה שהוציאו היורד על הנטיעה במקומו, נעשה כממונו של היורד, ויכול לתבעו מבעל השדה.

(ג) ויש שכתבו שחיובו מפני שהיורד אומר לו: ממוני אצלך, שהרי האילנות של הנטיעה ואבני הבנין שייכים הם ליורד, ואם בא בעל הקרקע לזכות בהם הריהו חייב בדמיהם, ולא עוד אלא שהוא נעשה לשותף עם בעל הקרקע בשבח שהושבחו הנכסים על ידי הנטיעה והבנין, הואיל והשבח בא על ידי מעשיו...

ד) ויש שכתבו שחיובו של בעל הקרקע לשלם ליורד מדין פועל הוא, כשנטע בשדה העשויה ליטע, לפי שהוא כאילו שכרו בעל השדה בפירוש לנטעה, שזכות היא לו וזכין- לאדם-שלא-בפניו, וראשונים כתבו שהואיל והשדה עשויה ליטע וידעו הבעלים ושתקו, ודאי נוח להם במעשי היורד וכאילו ירד לנטעה מדעתם, ומטעם זה נוטל בשבח כאריס, לדעתם, והרי זה כאילו עשאו אריס בפירוש, ומטעם זה נוטל היורד את ההוצאה כולה אפילו היא יתירה על השבח, לסוברים כן.

טול עציך ואבניך

5. רמב"ם גזלה ואבדה י, ה

אמר לו בעל השדה עקור אילנך ולך שומעין לו, אמר הנוטע הריני עוקר אילני אין שומעין לו מפני שמכחיש את הקרקע.

6. רמב"ם שכירות י, ד

נתן לאומנין לתקן וקלקלו חייבין לשלם, כיצד נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לקבוע בהן מסמר ושברו או שנתן לו את העצים לעשות מהן שידה תיבה ומגדל ונשברו אחר שנעשו משלם לו דמי שידה תיבה ומגדל שאין האומן קונה בשבח הכלי. נתן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו, צבעו כעור או נתנו לו לצבעו אדום וצבעו שחור שחור וצבעו אדום נתן עצים לחרש לעשות מהן כסא נאה ועשה כסא רע או ספסל אם השבח יתר על ההוצאה נותן בעל הכלי את ההוצאה ואם ההוצאה יתירה על השבח נותן לו את השבח בלבד.

אמר בעל הכלי איני רוצה בתקנה זו אלא יתן לי דמי הצמר או דמי העצים אין שומעין לו, וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו שאין האומן קונה בשבח כלי שעשה.

השגת הראב"ד: נתן צמר לצבע וכו' נתן עצים לחרש וכו' ואם ההוצאה יתירה, וכו' אמר בעל הכלי וכו' עד אין שומעין לו. א"א אין לזה טעם עכ"ל.

7. קצות החושן שו, ו

והרמב"ם לא אתי עלה אלא משום תקנה. ודברי הרמב"ם ושו"ע פשוט וברור כמו שכתבתי וכמבואר להדיא מדבריו בפירוש המשניות. דקאי בעבר על דעת בעל הכלי ואיכא נמי שבחא אלא דבעל הכלי אינו רוצה ליתן לו היציאה או שבח וכמו שכתבתי.

8. נתיבות המשפט שעה, ב

אמר לו בעל השדה עקור אילנך ולך. נראה דדוקא בכהאי גוונא שיכול ליקח האילנות (במה) [כמה] שנתן ולכך יכול לומר לו איני רוצה בהנאה זו ואיני רוצה ליהנות מזה, אבל כשאינו יכול ליקח הדבר ההוא כגון שצבע לו בגד ואי אפשר להעביר הצבע מחויב לשלם לו.

9. חזון איש בבא בתרא ב, ו

ושבחא דאי אפשר להסירו כמו צבע, נמי העיקר תלוי בניחותיה של הבעלים, ואם יש מעשה מוכיחה על ניחותיה דיינינן ליה כעשויה ליטע, ואם ניחותא ידיה רק דיעבד, הוי לי כאינה עשויה ליטע, ואם בעל הבית טוען שאינו נהנה כלל ואין רצונו בזה והדבר ספק בעיני הב"ד, נשבע היסט דלא ניחא ליה ומפטר.

זכויותיו של יורד ברשות

10. רש"י בבא מציעא קא, א, ד"ה גלית

גלית אדעתך דניחא לך - ועשיתה שדה העשויה ליטע, וידו על העליונה הוא - כשאר שתלי העיר, כמנהג המדינה.

11. רש"י בבא מציעא צז, א

שתלא - נוטע כרמים למחצה.

12. שו"ע חו"מ שעה, ד

היורד לשדה חבירו ברשות, אפילו נטע שדה שאינה עשויה ליטע, שמין לו וידו על העליונה, שאם היתה ההוצאה יתירה על השבח נוטל ההוצאה; ואם השבח יתירה על ההוצאה, נוטל השבח.

13. סמ"ע סימן שעה ס"ק ז

דע דלדעת רש"י [ב"מ ק"א ע"א ד"ה גלית אדעתך] ורא"ש [שם פ"ח סי' כ"ב] בכל מקום שידו על העליונה אם השבח יתר על ההוצאה נוטל בשבח כשאר שתלי העיר.

14. פתחי חושן גניבה ואונאה פרק ח, הערה לח בתחילתה

ובבנין נראה... שנותן לו כקבלן המרויח גם ריוח קבלני.

זכויות של יורד שלא ברשות**15. שו"ע חו"מ שעה, א**

היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע, אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנוטעה, ונוטל מבעל השדה. ואם אינה עשויה ליטע, שמין לו וידו על התחתונה.

16. רמ"א חו"מ שעה, ד

ואם בעל השדה הוא עצמו אריס, חזר להיות דינו כאינו עשוי ליטע, רק ששמין כמה רוצה ליתן שלא יצטרך לטרוח בעצמו.

17. ש"ך חושן משפט סימן שו ס"ק ה

העול' מזה נתן לאומן לצבוע אדום וצבעו שחור אם השבח יותר מן ההוצא' נותן לו ההוצא' דהיינו דמי עצים וסמנין ושכר טרחו כשאר שכיר יום ולא שכרו משלם שפסק עמו בקבלנות

ביקש שירות ולא סוכם על תשלום**18. רמ"א חו"מ רסד, ה**

וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתך, אלא צריך ליתן לו שכר.

19. שו"ת הרשב"א חלק ב סימן שנו

ולשון דינא דמלכותא, מורה על דברים שהם מחוקי המלכים לעשות כן בארצם, כגון לשים ערכאות, לכתוב שטרות... וכן לעשות חוקים בארצו, כדי שלא יבואו העם לידי הכחשות וקטטות. ומתקנין שלא יקנה אדם קרקע אלא בשטר. וכמו שאמרו בפרק חזקת הבתים. מלכא אמר: לא ניכול איניש ארעא, בלא שטרא. וכן כל כיוצא בזה. שכלל עניינין אלו, הם ממשפטי המלכים.

20. הרב יוסף כרמל, פסק דין ארץ חמדה גזית, 70003, סעיף ז

נדון דידן, דומה להפליא לעניינו של הרשב"א. החוק הקובע שאין דמי תיווך ללא הסכם חתום בכתב נועד למנוע בדיוק את המצב של חוסר בהירות בעניינו של תיווך – המוביל "לידי הכחשות וקטטות". נמצא, שעל פי דעת הרשב"א נושא זה הוא בתחום סמכויות השלטון, גם אם אינו שלטון של תורה...

בענייננו, גם התובע הסכים שמסתבר שהנתבע לא העלה על דעתו שהוא צריך לשלם, אך לטענתו של התובע – חיוב התשלום אינו מושפע מידיעת הנתבע. נמצא, שבדיוק למצבים כאלה באה התקנה הקובעת שעל מנת לזכות בדמי תיווך – יש להבהיר את נושא דמי התיווך בין הצדדים. אמנם יתכן שבסיטואציה בה יהיה לבית הדין ברור ששני הצדדים היו מודעים לחיוב, או היה מוטל עליהם להיות מודעים לחיוב, היה הנתבע מחויב בתשלום, כיון שבמקרה כזה בו כוונות הצדדים ברורות אין מקום לתקנה.

הנאה מתכלה שלא היה מוכן לשלם עבורה

21. בבא קמא קיב, א

אמר רבא: הניח להם אביהם פרה שאולה - משתמשין בה כל ימי שאלתה, מתה - אין חייבין באונסיה; כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה - משלמין דמי בשר בזול.

22. שו"ע חו"מ שמא, ד

חשבו שהיא של אביהם, וטבחוה ואכלוה, משלמים דמי בשר בזול, שהוא שני שלישים, והעור ישלמו כולו. ואם הניח להם נכסים וטבחוה, משלמים דמיה מנכסיו.